

Mario JURISIĆ

UKOPI ŽIVOTINJA NA VUČEDOLU

UDK 903.58(497.13) »631«
Izvorno znanstveno djelo
Original Scientific Paper
Prethistorijska arheologija
Prehistoric Archeology

Mr. Mario Jurišić
41000 Zagreb, YU, Illica 44
Republički zavod za zaštitu
spomenika kulture

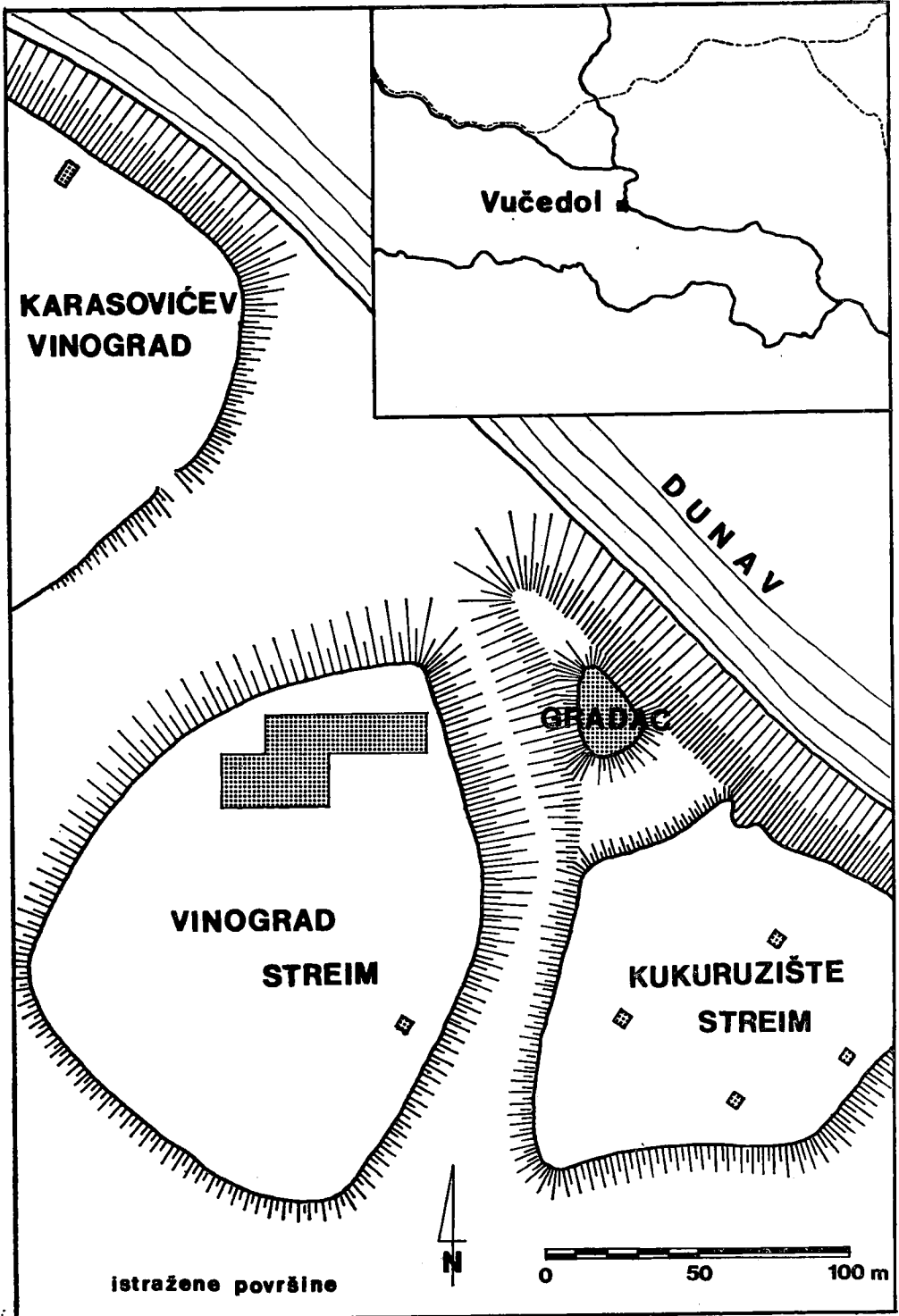
Primljeno: 1990. 06. 04.

Prilikom najnovijih istraživanja lokaliteta Vučedol-»Vinograd Streim« otkriven je niz životinjskih ukopa. Pokapanje životinja u Karpatskoj kotlini sve je češće od početka prema kraju eneolitika. Ta se pojava povezuje s počecima društvenog raslojavanja, povećavanja značaja govedarstva i lova, te pratećih kultova. Situacija na Vučedolu predstavlja jedan od vrhunaca tog procesa.

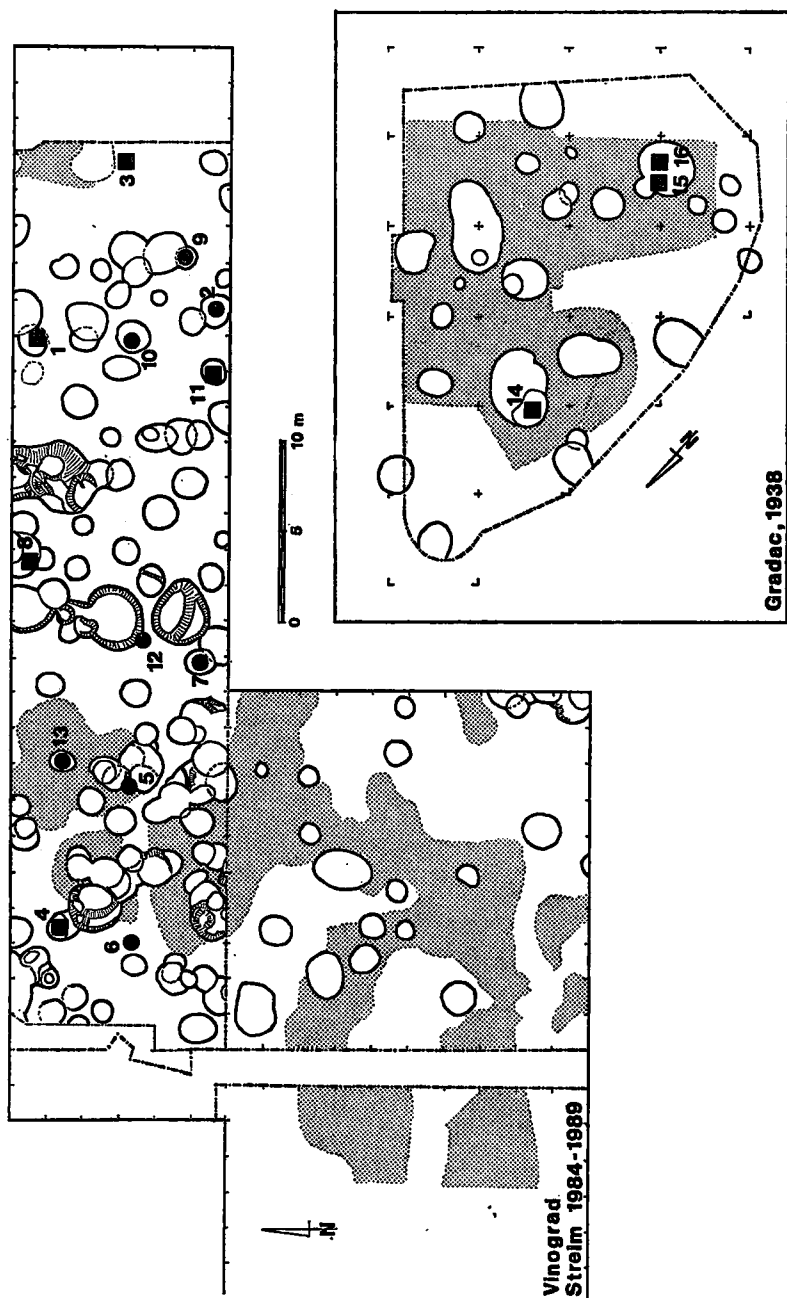
Nalazište Vučedol kod Vukovara, eponimni lokalitet kulture, po svojoj prilici bio je jedan od najvažnijih centara svog vremena. Odavno je već ušao u arheološku literaturu. Manja arheološka istraživanja proveli su bili Josip Brunšmid 1897., Stojan Dimitrijević 1966. i Aleksandar Durman 1981. godine. Rudolph Schmidt je 1938. godine obavio sustavno istraživanje vučedolske akropole Gradac.¹ Od 1984. na lokaciji »Vinograd Streim« obavljaju se sustavna istraživanja koja su još u toku. Vode ih Arheološki zavod Filozofskog fakulteta u Zagrebu i Vukovarski muzej, a rukovodilac je A. Durman. Podaci o ostacima faune potječu s tih istraživanja (Slika 1).

Arheološka istraživanja pokazuju da je najizrazitiji sloj eneolitički (badenska, kostolačka i vučedolska kultura), dok se pred- i post-eneolitički slojevi javljaju u tragovima.

U toku arheoloških istraživanja provedenih na lokalitetu Vučedol, nađen je veći broj »životinjskih ukopa«, tj. slučajeva kad se veći broj ko-

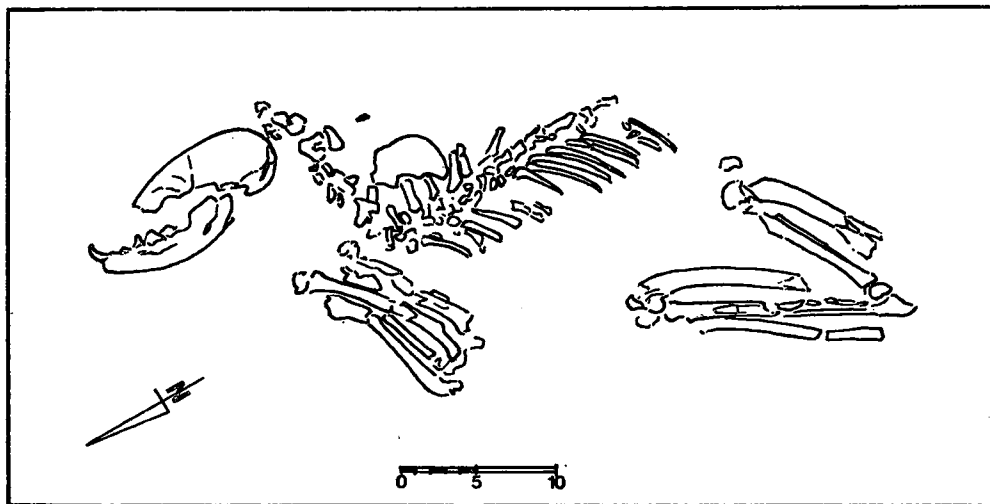
Slika 1

Slika 2

stiju mogao pripisati jednoj životinji. Toliki broj nalaza te vrste do sada nema niti jedan naš lokalitet.²

»Životinjski ukop« nazovimo ga uvjetno tako, može biti dvojaki. Prvi je nalaz cijelog kostura »in situ«. Drugi je slučaj kada se u toku ekspertize i određivanja razasutih kostiju određeni broj kostiju pripíše jednoj životinji; budući da je nalaz iskopan na otprilike istom mjestu, pretpostavlja se da je životinja bila položena u zemlju čitava ili barem u većim komadima, i da se kostur naknadno, iz nekog drugog razloga, rasuo. Na Vučedolu je od 1984. do 1989. godine nađeno »in situ«, 5 životinjskih kostura, a u još 7 slučajeva smatram da se radi o ostacima jedne životinje.³ Svi ti ukopi nađeni su u arealu sonde koja je otvorena 1984. godine, a koja pokriva krajnju periferiju naselja, gdje prevladavaju otpadne ili skladišne jame. U nastavku istraživanja slijedećih godina, koje je zahvatilo mnogo više podova kuća i bilo usmjereno centru naselja, nije bio nađen niti jedan životinjski ukop. Ljudski grobovi su bili otkapani na cijeloj istraživanoj površini. Za sada je očigledno da su životinjski ukopi većinom vezani uz periferni areal jama (Slika 2).⁴

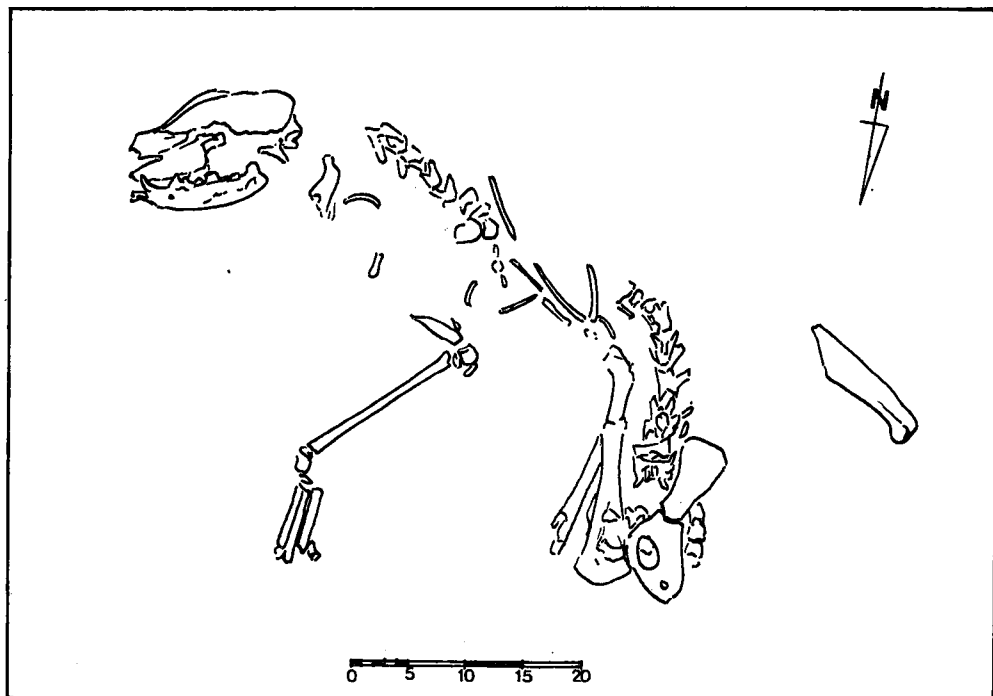
JAMA 17, kostur psa

Slika 3

OPIS UKOPA:

P A S

1. JAMA 17, miješani badenski i kostolački nalazi (Slika 3).
Kostur psa nađen je »in situ«. Prednje nogu su pod bradom (fleksija lakatnog zgloba), a stražnje zgrčene (jaka fleksija bedrenog i koljenog zgloba). Radi se o mladoj životinji, 6—7 mjeseci starosti (sve epifize cjevastih kostiju su neokoštale, drugi kutnjak na mandibuli još nije izbio).
2. JAMA 22, kostolački nalazi.
Kosti su u toku ekspertize pripisane jednoj životinji. Radi se o psu starosti oko 3—4 mjeseca (sve epifize cjevastih kostiju su neokoštale, kutnjaci na mandibuli još nisu izbili).
3. Kvadrant 117, miješani kostolački i vučedolski nalazi, graniči s vučedolskom JAMOM 2, (Slika 4).

JAMA 2, kostur psa

Slika 4

Kostur životinje nađen je »in situ«. Radi se o odraslom psu (okoštavanje dovršeno, svi zubi su izbili). Stražnji udovi su u jakoj fleksiji.

4. JAMA 92, vučedolski nalazi (Slika 5).

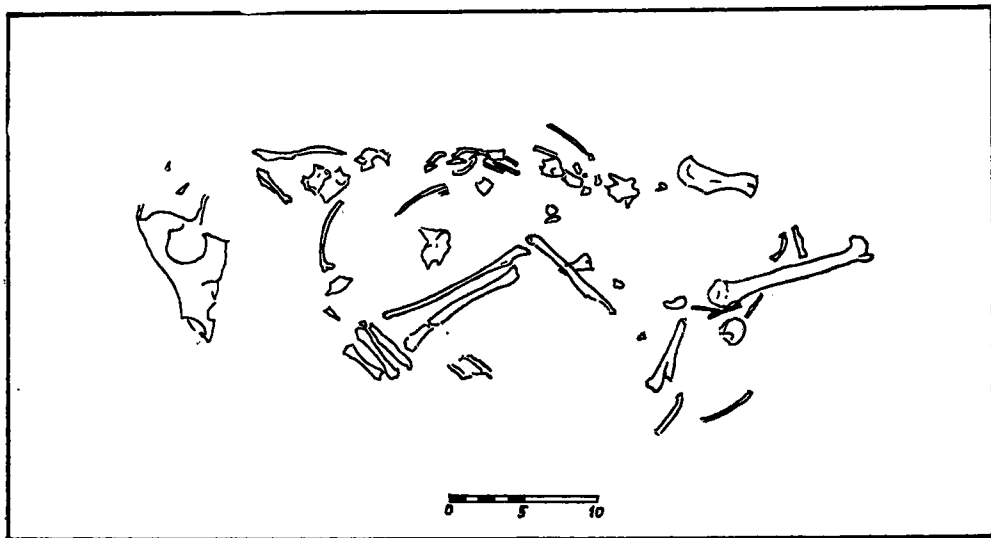
Kostur životinje nađen je »in situ«. Prednje i stražnje noge su zgrčene (jaka fleksija lakatnog i bedrenog zgloba). Radi se o mladom psu starom 8—10 mjeseci (epifize cjevastih kostiju neokoštale, treći kutnjak još nije izbio).

5. Kvadrant 100, dubina 110,07, pod vučedolske kuće.

Nađena je serija kostiju koje su u toku ekspertize pripisane jednoj životinji. Prema izgledu mandibule zaključuje se da se radi o odrasloj životinji (svi zubi izbili).

6. Kvadrant 95, dubina 108,19, miješani nalazi.

Kosti su u toku ekspertize pripisane jednoj životinji. Nađeni su samo lubanja i kosti prednjih udova. Radi se o odraslom psu (svi zubi su izbili).

JAMA 92, kostur psa

Slika 5

GOVEDO

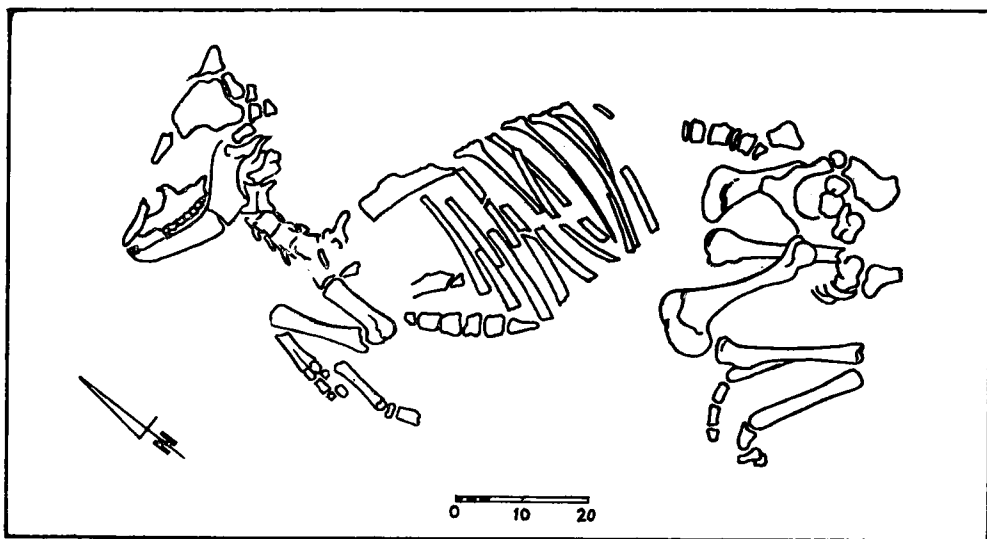
7. JAMA 55, badenski nalazi.

U toku ekspertize velik broj kostiju sa svih dijelova tijela pripisan je jednoj životinji, ali kostur nije nađen kao cjelina. Radi se o od-

raslom govedu (sve epifize okoštale), ali vrlo malom primjerku (prema dužini metakarpalne kosti visina grebena iznosi 117 cm).

8. JAMA 42, kostolački nalazi (Slika 6).

Kostur je nađen »in situ«. Zatiljni i čeonni dio lubanje su propali, pa izostaju zaključci o načinu ubijanja (pretpostavlja se da žrtveno ubijanje, kao uostalom i normalni način klanja počinje omamljivanjem životinje udarcem koji probija čeonu kost). Prednji i stražnji udovi su u fleksiji. Radi se o mladoj životinji, staroj oko 6 mjeseci (gotovo sve epifize cjevastih kostiju su neokoštale, drugi kutnjak na gornjoj vilici izbija, na donjoj još nije počeo izbijati). Prema dimenzijama metakarpalne i metatarzalne kosti visina grebena životinje iznosila je oko 1 m (96—99 cm).

JAMA 42, kostur teleta

Slika 6

9. JAMA 15, kostolački nalazi.

U toku ekspertize je s dosta visokim postotkom vjerojatnosti velik broj uglavnom fragmentiranih kostiju pripisan jednoj životinji. Radi se o mladom govedu (neokoštale epifize).

SVINJA

10. GROB 3, badenski nalazi.

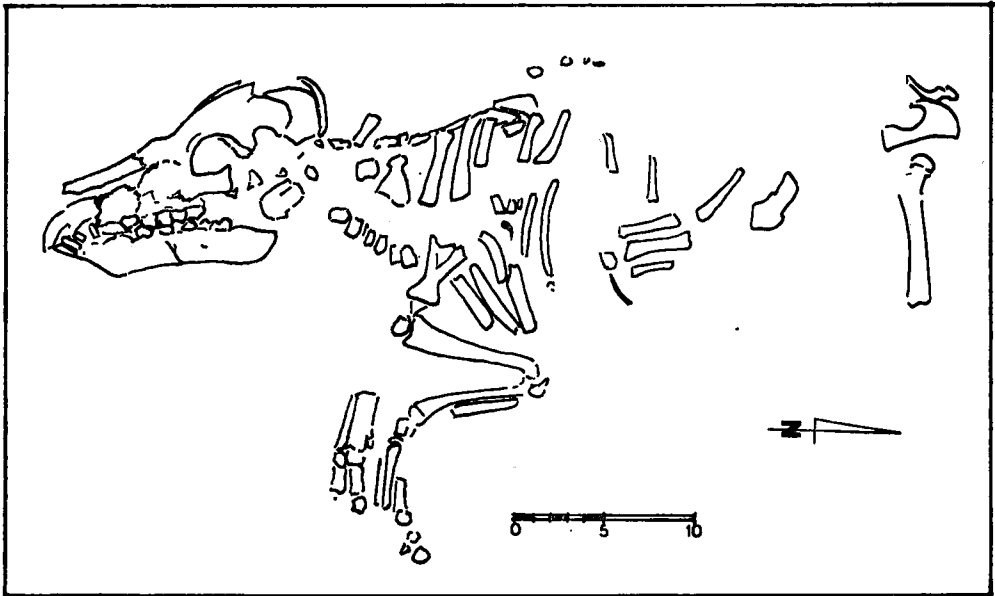
Kosti su u toku ekspertize pripisane jednoj životinji. Sve kosti su

neokoštale na epifizama, i prema tome radi se o mladoj životinji, staroj manje od 4 mjeseca.

11. JAMA 25, miješani badenski i kostolački nalazi (Slika 7). Kostur životinje nađen je »in situ«. Radi se o mladoj svinji starosti 4—5 mjeseci (sve epifize neokoštale, na donjoj vilici izbija prvi kutnjak, dok prvi pretkutnjak još nije izbio).

OVCA — KOZA

12. Kvadrant 104, dubina 107,76, sloj s kostolačkim nalazima. Kostu su u toku ekspertize pripisane jednoj životinji. Budući da su zastupljene kosti svih dijelova tijela, životinja je vjerojatno bila ukopana cijela. Radi se o mladom primjerku (sve epifize neokoštale).

JAMA 25, kostur praseta

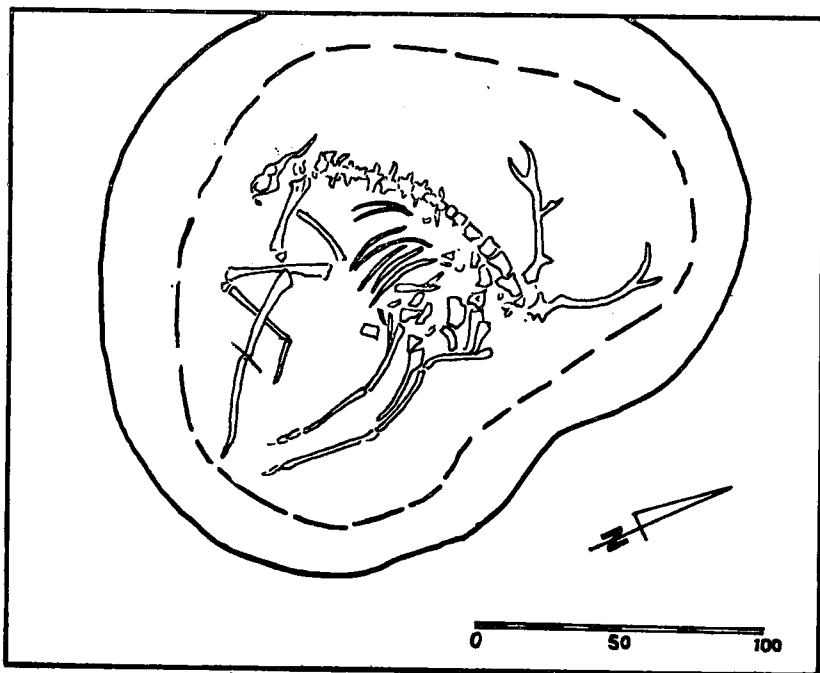
Slika 7

DABAR

13. JAMA 80, badenski materijal. Nađen je čitav niz kostiju dabara. Jedna je životinja gotovo cijela (nađene su sve glavne kosti); drugi ostaci pripadaju još najmanje

trima dabrovima, od kojih su dva odrasla, a dva mlada (zubi još izbijaju, epifize neokoštale).

U nabranjanju životinjskih ukopa s Vučedola ne valja zaboraviti ni one nađene prilikom iskopavanja koje je na vučedolskom Gracu proveo R. R. Schmidt 1938. godine. Citiram: »... ovdje treba spomenuti i jednu jamu u kojoj je nađen jelen, vjerojatno žrtveni. Jama je 1.60 m duboka i u njoj je ležao sasvim sačuvani jelen, kod kojeg je jedino kalota lubanje bila uništena. Oko njega se nalazilo mnogo ulomaka vučedolske keramike. Da je to bila doista žrtvena životinja, o tom nas uvjeravanju i drugi nalazi iz neposredne blizine: glinena figura jelena, koji drži na glavi žrtvenu posudu. Čini se, prema tome da je jelen na Vučedolu igrao istu kulturnu ulogu kao i kasnije u željezno doba...« (Slike 8 i 2, br. 14). Opisujući vučedolski dvojni grob 3—4 Schmidt kaže: »...osim toga dobili su pokojnici u grob za hranu još i čitavo janje. A nalazimo ovdje još i ostatke goveda, jelena, svinje. Svog gospodara slijedio je u grob i njegov pas...« (Slika 2, br. 15 i 16).⁵

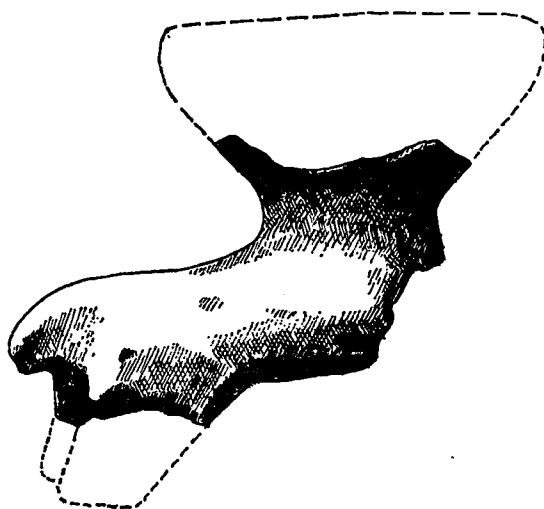
Slika 8a

Rezimirajmo ovdje sve životinjske ukope s Vučedola:

Horizont	Baden- ski	Badensko- -kostolački	Kosto- lački	Vučedolski	Miješani	Ukupno
VRSTA						
PAS	—	I	i	Ali?	a	7
GOVEDO	a	—	li	—	—	3
SVINJA	i	I	—	—	—	2
OVCA- -KOZA	—	—	i	I	—	2
JELEN	—	—	—	A	—	1
DABAR	aaii	—	—	—	—	4
UKUPNO	6	2	4	6	1	19

(VELIKIM SLOVIMA označeni su ukopi nađeni »in situ«, a malim naknadno određeni; A, a = adult, I, i = juvenil)

Životinjski ukopi se ne susreću često na lokalitetima neolitičkih kultura, sudeći barem prema literaturi. Iako se tome dijelu istraživanja nije uvijek posvećivalo dovoljno pažnje, pa nedostaju podaci o ostacima faune, neka istraživanja prilikom kojih je provedena analiza faune (npr. Obre), a dala su veliku količinu osteološkog materijala, nisu otkrila životinjske ukope.

Slika 8b

Cijeli životinjski kostur nađen je, od svih naših neolitičkih lokaliteta, jedino na Gomolavi (sloj kasna Tordoš / rana Pločnik faza vinčanske kulture). Ondje su u jednoj jami bila dva pseća kostura, okrenuti međusobno trbusima; jedan od njih imao je zgrčene noge.⁶

Životinjski ukopi postaju češći početkom eneolitika, konkretno u badenskoj kulturi. Kod nas je poznat ukop s badenske nekropole Bugojevo (klasična badenska kultura, Baden B), gdje se uz ljudski kostur našao kostur bovoda, vjerojatno goveda. Nađeni su i ostaci jedne pernate živine Kosturi čovjeka i goveda bili su pokriveni krhotinama. To je ujedno i najraniji badenski ukop ove vrste.⁷

Veći broj životinjskih ukopa nađen je na badenskim nekropolama u Mađarskoj. Na nekropoli Hódmezővásárhely-Bodzáspart (kasnoklasična badenska kultura, Baden C) otkriveno je pet ukopa goveda. Može se uočiti specifičan položaj kostura: glava e zabačena unatrag, a noge su u nekim slučajevima u »hocker« položaju. Na nekropoli Alsónémedi (kasnoklasična badenska kultura, Baden C) nađena su dva dvojna ukopa goveda. Životinje su položene na bokove, trbusima nasuprot jedna drugoj. U ovom slučaju najvjerojatnije se radi o zapregama. Glineni model kolica s lokaliteta Budakalás dokaz je da su kola tada već bila poznata, a i na tom lokalitetu je nađen dvojni ukop goveda. Spominju se još pojedinačni ukopi iz Üllő i Óstzentivána, za koje nije sasvim sigurno da li su badenski — možda su i kasniji. Poznat je i ženski grob iz Hódmezővasarhely-Szakalhata, u kome se među priložima nalazi prednji dio psa i ovca bez glave.⁸

Od značajnijih naših lokaliteta na kojima su provedene analize ostataka faune i koji su zanimljivi u kontekstu eneolitičko-brončanodobnih nalaza spominjem još Vinkovce — lokaciju »Bivša tržnica« i Ljubljansko barje.

Obimna zaštitna istraživanja u Vinkovcima nisu dala niti jedan životinjski ukop, dok je istraživanje Ljubljanskog Barja (Ig) dalo, koliko mi je za sada poznato, samo jedan nalaz zanimljiv u ovom kontekstu. Citiram: »...lobanje so vse zdrobljene razen trinajstih jazbečjih, ki so bile vse najdene zelo blizu skupaj, kar dopušča domnevo, da jih je zbral kok navdušen lovec na jazbece...«⁹

Zanimljiv je nalaz dalo naselje Rudine kod Koprivničke Rijeke koje se pripisuje razvijenom C stupnju vučedolske kulture. U središnjem dijelu naselja nalazio se životinjski grob u jami, koji je sadržavao i glavu i dio kostura goveda. Tu je bilo i dosta slupane keramike. Iznad glave goveda bile su naslagane kamene ploče. Zanimljivo je spomenuti da su rogovi goveda bili pri vrhu odrezani, čeona kost čitava (otpada obredno ubijanje udarcem u čelo), a da je na stražnjoj strani lubanje, nedaleko okcipitalnog otvora, ustanovljen patološki proces (fistula) koji je vrlo lako mogao biti uzrok smrti životinje. S obzirom na veličinu i izgled kostiju radi se o divljoj vrsti goveda »primigenius« tipa. Na istom lokalitetu nađen je i ukop svinje, koja nije bila u »hocker« položaju.¹¹

Očekuje se da će novi nalazi i dalje popunjavati sliku pokapanja životinja u razdoblju eneolitika, ali već sada se može reći da situacija na Vučedolu predstavlja jedan od vrhunaca tog procesa.

Nalaz životinjskog kostura može se tumačiti na nekoliko načina. Prvi je ritualno žrtvovanje koje rezultira samostalnim životinjskim ukopom. Za takve postupke mora se pretpostaviti postojanje animalističkog kulta. Sasvim drugi kontekst daje nalaze životinjskog uz ljudski kostur. Nalaz životinje kao grobnog priloga govori o vjeri u zagrobni život, a neizravno i o osobnom bogatstvu i značaju pojedinca. Prisutna je, dakle društvena diferencijacija u razmjerno bogatom društvu koje sebi može dozvoliti gubitak hrane na ovaj način.

Osim ta dva, u arheologiji najčešće spominjana oblika životinjskih nalaza, nalaz čitavog kostura se može i drugačije tumačiti. Uginule životinje mogle su biti iz bilo kojeg razloga smatrane nepogodnima za hranu pa su jednostavno bile odbačene u otpadne jame. Tako se može tumačiti nalaz kostura goveda s patološkim promjenama u Rudinama, makar je jednako moguće i objašnjenje o žrtvenom ukopu.

U interpretaciji vučedolskog materijala sasvim je sigurno da se životinjski ukopi mogu protumačiti na prva dva načina. Ukop jelena na Gracu, kao što je već Schmidt zaključio, ne može biti ništa drugo nego žrtveni. Ukopi teleta (kostolačka jama 42), te pasa (badensko-kostolačka jama 17, kvadrant 117, vučedolska jama 92), također se mogu ubrojiti u žrtvene zbog položaja nogu (»hocker«) koji smatram namjerno izazvanim.¹² Prema Schmidtovim navodima, životinje (ovca, pas) su nađene kao grobni prilozi u ljudskim grobovima na Gracu, a tako se od novih nalaza eventualno može protumačiti i prase u grobu 3. Ne opaža se nikakva pravilnost u orijentaciji životinjskih kostura na Vučedolu, kao niti kod ljudskih.

Učestalost ukapanja životinja u eneolitiku još je jedna od posljedica društvenog raslojavanja uzrokovanog povećanom efikasnošću ekonomike eneolitičkih kultura. Poznati činioci koji su tome doprinijeli u prvom su redu metalurgija, a zatim i intenzivnije govedarsko stočarstvo. Proces koji je očigledan početkom eneolitika, u Vučedolskoj kulturi ima već sasvim jasnu fizionomiju. Intenziviranje lova slijedeći je element zanimljiv u okviru ove problematike. Sve to uzrokuje i pomake u duhovnom životu populacije. Ukopi životinja jedan su od njihovih odraza.

BILJEŠKE

- 1 S. Dimitrijević, Vučedolska kultura i vučedolski kulturni kompleks, Praistorija jugoslavenskih zemalja III — Eneolit, Sarajevo, 1979, 268—271.
- 2 Autor ovog teksta obavio je analize osteološkog materijala s lokaliteta »Vinkovci-bivša tržnica« (istraživanje 1977. god.) i »Vučedol-vinograd Streim« (istraživanje 1984. i 1985. god.).
- 3 Do 1989. nije više nađen niti jedan ukop »in situ«, ali se oni druge grupe ne mogu isključiti.
- 4 Osim pobrojanih ukopa u vučedolskom grobu 1 nađeni su i ostaci dva mlada zeca, te po jedan u badenskim jamama 31 i 29. Još jedan je nađen i u brončano-dobnoj vatinskoj jami 50. Budući da su svi oni blizu uskog rova koji je vodio od površine prema dnu jame, pretpostavljam da se radi o leglu zečeva koje je u neko novije vrijeme zatrpano prilikom obrade zemljišta. Još jedan, za sada ne sasvim definiran ukop, utvrđen je tijekom istraživanja 1988. godine. U kvadrantu 31 sonde započete 1985. godine, jama 114 (uvjetno određena kao kostolačka, nije ucrtana na slici 2), pronađen je prednji dio kostura goveda glave zabačene unatrag. Stražnji dio još nije otkopan, budući da se nalazi u kontrolnom profilu. Za obavijest zahvaljujem S. Forenbacheru. Ovdje navedeni nalazi nisu obuhvaćeni u razmatranjima u tekstu.
- 5 R. R. Schmidt, Die Burg Vučedol, Zagreb, 1945, 178.
- 6 B. Brukner, Naselje vinčanske grupe na Gomolavi (neolitski i ranoeneolitski sloj), Radovi Vojvođanskih muzeja 26, Novi Sad, 1980, 5—55.
- 7 S. Dimitrijević, Badenska kultura, Praistorija jugoslavenskih zemalja III — Eneolit, Sarajevo, 1979, 204.
- 8 J. Banner, Die Peceler Kultur, Budapest, 1956, 81 i d.
- 9 M. Smole, Dežmanovi zapisi o otkrivanju mostišč na Ljubljanskem barju, Poročilo o raziskovanju neolita in eneolita v Sloveniji, Ljubljana, 1983, 148.
- 10 Z. Marković-J. Fluksi, Vučedolsko naselje Rudina, katalog izložbe, Koprivnica, 1979, 4.
- 11 Paleoanatomske podatke dobio sam od dr. M. Maleza, koji je vidio ostatke životinja, te mu na tome zahvaljujem.
- 12 »Hocker« položaj, tj. zgrčeni položaj nogu životinje u pravilu se ne može smatrati prirodnim. Nakon prirodnog uginuća (osim u slučaju da smrt uslijedi zbog bolesti sa simptomom grčeva, kao npr. bjesnoće), kao i uglavnom nakon klanja udovi ostaju ispruženi (u ekstenziji). Položaj kod kojeg se prednje noge nađu s jakom fleksijom lakatnog zgloba, s fleksijama kuka i koljena zadnjih nogu, najvjerojatnije je umjetno izazvan.

Summary

»ANIMAL BURIALS ON THE SITE OF VUČEDOL«

The site of Vučedol, one of the largest centres of Vučedol culture (fig. 1), has been systematically researched since 1984. In the course of these excavations a considerable number of animal burials were found. They appear in two different forms: as a complete skeleton found »in situ«, and as finds of dislocated bones which nevertheless, according to an expert analysis, belong to the same animal. So far, five complete skeletons were found »in situ«, while seven more cases are considered to be remains of one animal. All animal burials are located in the outlying settlement area.

DOG — Six dog burials were found, three of which »in situ«. The finds are from the following sites: the Baden-Kostolac pit 17 (fig. 3 and 2; 1), quadrant 117 adjacent to the Vučedol pit 2 (fig. 4 and 2; 3), and the Vučedol pit 92 (fig. 5 and 2; 4). The finds from the pits 17 and 92 indicate that the animals were from 6—7 to 8—10 months old, while the quadrant 117 contains the burial of a grown-up animal. It is typical for all these burials that feet are in the artificially provoked contracted (»hocker«) position. The remaining three dog burials, as established by the expert analysis, were located in the pit 22 (Kostolac culture, a 3—4 month old animal), quadrant 95 (mixed finds, grown-up animal), and on the floor of a Vučedol house in quadrant 100 (grown-up animal) (fig. 2; 2, 5, 6).

CATTLE — Only one of three cattle burials was found »in situ«, in the Kostolac pit 42 (fig. 6 and 2; 8). It was a six-month-old animal. The occipital and frontal part of the skull are not preserved. The feet are in contracted position. The remaining two burials, confirmed by expertise, were found in the Baden pit 55 (a grown-up animal with very short wither height — 117 cm.), and in the Kostolac pit 15 (fig. 2; 7, 9)

PIG — Two pig burials were found, one of them »in situ« in the pit 25 (Baden-Bostolac mixed finds). It was a 4—5 month-old pig (fig. 7 and 2; 11). Remains of the other animal, less than 4 months old, were discovered by the analysis of the material from Baden human grave 3 (fig. 2; 10.). This is the only example among animal burials that can be interpreted as a grave offering.

SHEEP/GOAT — Remains (a series of bones) of only one animal has been found, together with mixed archaeological material of Kostolac and Vučedol culture in the quadrant 104. It was a juvenile animal (fig. 2; 12).

BEAVER — A number of beaver bones were found in the Baden pit 80. One skeleton is almost complete (all capital bones were found), while other remains belong to at least three more animals (fig. 2; 13). Two animals were grown up, and two were juvenile.

Apart from the examples stated above, a few more animal burials were found at Vučedol during the previous excavations carried out in 1939. A deer skeleton was found on Gradac, Vučedol acropolis. Due to the accompanying finds it was interpreted as a sacrificial burial. In the Vučedol double human grave 3—4, remains of a lamb, and a dog were found (fig. 2; 14—16).

Unlike the Neolithic period, when animal burials were very rare, at the beginning of the Eneolithic they became more frequent. This can particularly be seen on the examples of Baden culture sites. Among buried animals dominates cattle. In the late Eneolithic, besides Vučedol, cattle and swine burials were also

found on the site of Rudine. Very interesting burial was found on the site of Ljubljansko barje where thirteen badger skulls were buried together.

Animal burials are generally interpreted as solitary sacrificial burials connected with animalistic cult, or as grave offerings — when buried together with human skeletons. Both cases are represented at Vučedol. The emergence of these finds is connected with social differentiation caused by economic progress — the beginning of metallurgy and intensive cattle-breeding. The culmination of this process can clearly be seen in Vučedol culture, marked by the intensification of hunting. All these developments were accompanied by some changes in spiritual life, part of which is represented by animal burials.